

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ЦЕНТРАЛЬНОЇ ОСВІТЯНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ В СТРУКТУРІ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УРСР (1922–1999)

У дослідженні наведено фактологічний матеріал з історії становлення Центральної освітнянської бібліотеки, схарактеризовано основні напрями роботи бібліотеки в інформаційній сфері.

Ключові слова: Центральна освітнянська бібліотека, спеціальні педагогічні бібліотеки, інформаційно-методичне забезпечення освітян.

Постановка проблеми. Заснування Центральної освітнянської бібліотеки було зумовлене потребою створення в Україні всеукраїнського галузевого інформаційного центру для повноцінного інформаційного забезпечення реформування вітчизняної освіти. Ця бібліотека увібрала в себе столітні здобутки спеціалізованих педагогічних книгозбірень України, тому не можна оминати історичний шлях її становлення та розвитку. Це дає змогу розглянути закономірності, етапи, напрями розвитку спеціальної наукової галузевої бібліотеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематикою дослідження саме з цього питання займалися такі дослідники, як П. Рогова, В. Тетерівський, А. Криворотько.

Метою статті є історичний аналіз становлення та функціонування освітнянської книгозбірні.

Виклад основного матеріалу. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського – головна книгозбірня освітнянської галузі України, створена на базі фондів двох спеціальних педагогічних бібліотек. Одна з яких – Центральна освітнянська бібліотека Міністерства освіти України (ЦОБ).

Вона була заснована в Україні згідно з наказом Міністерства освіти України № 128 від 07.05.1993 р. для забезпечення інформаційних потреб освітян незалежної держави. Засновниками цієї бібліотеки стали Міністерство освіти України, Інститут системних досліджень освіти України, Академія педагогічних наук України, Інститут психології України, Київський міський комітет профспілки освіти і науки, Київський міський будинок учителя, Головне управління народної освіти Київської державної адміністрації [8, с.2].

В 20-і роки ХХ-го століття в Україні започатковуються профспілки, які створювалися за виробничо-галузевим принципом. Професійні спілки, до яких було зараховано і вчителів почали засновувати широку мережу книгозбірень. Учительська професійна спілка мала назву Робос (спілка робітників освіти). «Для членів профспілки Робос у кожному обласному центрі України, як правило на головних вулицях, заснуються Будинки працівників народної освіти, при яких відкриваються спеціальні педагогічні бібліотеки, що обслуговували освітян» [5, с. 33]. Головна освітнянська книгозбірня була організована на базі Профспілкової педагогічної бібліотеки в 1923 р. при Київському будинку працівників освіти (1922 р.), отримавши

назву Центральної книгозбірні (Робос) у той період, коли в Україні в обласних містах створювались Будинки робітників освіти, у структурі яких були профспілкові бібліотеки для забезпечення фахових потреб освітян. У 1934 р. Київський будинок працівників освіти було реорганізовано в Будинок учителя, при якому продовжувала діяти спеціалізована педагогічна книгозбірня [7, с. 147].

Після багатьох переїздів Київський будинок учителя разом із бібліотекою розмістився в приміщенні колишнього Педагогічного музею по вул. Володимирський, 57. Спочатку її фонд становили подарунки киян, надалі книжки закуповувались за державні кошти. Особливу увагу на цю бібліотеку звернули після того, як місто Київ став столицею України з 1934 р. Фонд педагогічної бібліотеки Будинку вчителя складався з педагогічної, методичної, історичної, філософської, художньої літератури. Його гордістю були раритетні видання XIX ст., а саме: Гейне Г. «Книга Ле-Гран» (1826 р.), Шекспір У. «Полное собрание сочинений. Т. 2, ч.2» (1903 р.), Шиллер, Ф. «Собрание сочинений. Т.4» (1902 р.), Куліш П. «Чорна рада: хроніка 1663 року» (1890 р.) та інші.

У 1935 р. вийшов наказ Народного комісаріату освіти УСРР «Про стан обслуговування сільських учителів бібліотекою при Будинку учителів м. Києва», згідно з яким директора педагогічної бібліотеки було зобов'язано поповнити бібліотеку пересувним фондом. Досвід роботи бібліотеки Київського будинку вчителя було рекомендовано іншим книгозбірням обласних міст України. На жаль, після Другої світової війни (1939 – 1945 рр.) Будинки учителів та їхні бібліотеки в деяких містах взагалі не були відновлені.

У 1984 р. унікальні фонди бібліотеки Київського міського будинку вчителя, який очолила Л. Ф. Мельник, були перевезені до приміщення за адресою, вул. Володимирська, 57.

У 1989 р. Профспілкову педагогічну бібліотеку Будинку вчителя очолила Павла Іванівна Рогова. У серпні 1993 р. на базі Профспілкової педагогічної бібліотеки Київського міського будинку вчителя створено Центральну освітянську бібліотеку (наказ Міністерства освіти України № 128 від 07.05.1993 р.) Інституту змісту і методів навчання (ІЗМН) Міністерства освіти України [6, с. 13]. ЦОБ отримала близько 80000 примірників у спадок від профспілкової педагогічної бібліотеки.

Відкриття на той час єдиної в Україні освітянської бібліотеки було зумовлене потребою систематичного інформаційно-методичного забезпечення фахівців педагогічної науки і освіти – науковців, педагогів, студентів.

Надзвичайно важливим було налагодження творчих зв'язків із освітянськими видавництвами України, з інституціями, які займалися проблемами освіти, виховання, науки і культури: вищими навчальними закладами, обласними інститутами підвищення кваліфікації вчителів України, Академією керівних кадрів освіти, Академією педагогічних наук України, Академією наук України, Міністерством у справах сім'ї та молоді, Міжнародним фондом «Відродження», Міжнародним освітнім фондом ім. Ярослава Мудрого, Всеукраїнським педагогічним товариством ім. Григорія Ващенко, Творчою спілкою вчителів України, Українсько-

американським добродійним фондом «Сейбр-Світло», громадськими організаціями з діаспори – Шкільною Радою Америки, Шкільною Радою Австралії, діячами української науки і культури з України та з-за кордону. Британською Радою України було подаровано ЦОБ кращі твори світової літератури із серії «Бібліотека тисячоліття» (усього 250 томів), «видані англійською мовою у Великій Британії на безкислотному папері (від класичних до сучасних, від дитячої класики до поезії у кишенькових форматах)» [4, с. 4].

У ЦОБ було створено довідково-пошуковий апарат, що складався з читацького алфавітного та систематичного каталогів, було започатковано додаткові каталоги авторефератів дисертацій, літератури іноземними мовами, періодичних видань, систематичну картотеку газетно-журнальних статей, картотеку фонду виконаних бібліографічних довідок, фонду довідкових і бібліографічних видань.

Інформаційно-бібліографічна діяльність бібліотеки була оперативною, обмеженою тематичними рамками, цілеспрямованою, повною й достовірною. Також було започатковано масове інформування (книжкові виставки, Дні інформації, Дні фахівця); групове інформування (списки літератури, бібліографічні огляди літератури); індивідуальне інформування. Наприклад, у День інформації бібліотека знайомила освітян з новими надходженнями літератури, влаштовувала зустрічі з педагогами-новаторами, проводила консультації з найактуальніших питань розвитку української освіти, історії та культури України.

З 1998 р. було розпочато роботу над підготовкою рекомендаційних покажчиків, а з 1999 р. – бібліографічних покажчиків – вищого ступеня бібліографічної інформації.

ЦОБ розкривала свій фонд, популяризуючи його не тільки в стінах бібліотеки, а й на виставках та в щомісячних списках нових надходжень, до яких входило в середньому близько 400 видань. Практикувалися виїзні книжкові виставки з актуальних педагогічних проблем у навчальних закладах, під час конференцій, семінарів-практикумів тощо.

Інновацією в інформаційній діяльності ЦОБ стало проведення педагогічних рад шкіл Києва на базі читальної зали бібліотеки, під час яких учителі знайомились з бібліотекою, а її працівники організовували інформаційне забезпечення тематики педрад.

З 1994 р. ЦОБ поступово розгортає свою діяльність як інформаційно-методичний центр бібліотек середніх загальноосвітніх закладів, ПТУ, позашкільних установ, бібліотек обласних інститутів підвищення кваліфікації вчителів, регіональних бібліотек – Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки та Миколаївської освітянської бібліотеки. Для поповнення книжкових фондів шкільних бібліотек протягом 1996-1998 рр. ЦОБ було безкоштовно передано майже «40000 книг вітчизняних видавництв, видань Шкільних Рад Австралії та США, Американського дому в Києві та ін» [7, с.147]. За п'ять років свого існування, з 1993 по 1998 рр. Центральна освітянська бібліотека стала справжнім інформаційно-бібліотечним центром, який створив комплекс сервісних інформаційних та

методичних послуг для освітянського простору України; центром узагальнення і відпрацювання форм, методів, напрямів інформаційно-методичної роботи для бібліотек освітянської галузі України.

Працівники бібліотеки надавали консультації, розробляли методичні матеріали на допомогу шкільним бібліотекам України, проводили всеукраїнські конференції. ЦОБ брала участь у розробці нормативно-правових документів для шкільних бібліотек, представляла бібліотеки освітянської галузі на міжнародних, всеукраїнських з'їздах, конференціях, тощо.

Серед масових заходів найбільше схвальних відгуків здобула участь ЦОБ у всеукраїнських і міських книжкових освітянських ярмарках, завдяки яким відбувалися зустрічі з освітянами, видавцями й книгорозповсюджувачами.

У ЦОБ відбувалися презентації книг. Під керівництвом доктора філологічних наук Ф. Погребенника та директора ЦОБ П. Рогової вісім сезонів працював цикл літературно-музичних вечорів «Визначні жінки України», що відкривав забуті імена жінок України, які уславили її на ниві освіти, письменства та мистецтва (Х. Алчевська, А. Горбач, Н. Ливицька-Холодна, Л. Старицька-Черняхівська, О. Степанів, О. Теліга та ін.).

Було започатковано художньо-мистецькі виставки освітян у читальній залі бібліотеки (акварелі І. Голобуцького, «Художня школа О. Красильникової», виставка батюку «Настрої» Ю. Жученко тощо).

Однією із важливих форм роботи бібліотеки було проведення разом із Спілкою письменників України, Інститутом літератури АН України, Будинком учителя «Літературних п'ятниць», авторських вечорів українських письменників, науковців, презентації книжок тощо, мета яких повернення забутих сторінок та імен з пантеону історії і культури України.

Проводилися в Центральній освітянській бібліотеці й читацькі конференції щодо новинок художньої літератури. Зокрема, наприклад, відбулося знайомство з відомим українським письменником, тогочасним головним редактором часопису Товариства колишніх в'язнів і репресованих «Зона» Ю. Хорунжим, який опублікував у 1997 р. роман про гетьмана Івана Мазепу «Любов маєш – маєш згоду» [1, с. 3]. З цієї нагоди також було підготовлено інформаційний список літератури «Образ Івана Мазепи – гетьмана України у світовій художній літературі».

Щорічно бібліотека влаштовувала майже 90 розгорнутих книжкових виставок, переважна більшість яких була присвячена проблемам розвитку освіти, національної школи, історії української культури, відомим українським педагогам.

Бібліотеці подаровано чимало книг вченими, педагогами, відомими українськими письменниками: передали свої колекції завідувач відділу Бібліотеки конгресу США Б. Ясинський, мовознавець С. Караванський (США), поет Яр Славутич, патріот України Д. Гулей (Канада), освітяни м. Києва: О. Я. Невідома, С. В. Штеніков, О. І. Ляшенко та багато інших добродіїв.

Зокрема, у 1998 р завдяки активному сприянню Центральної освітянської бібліотеки відбулася благодійна акція – безкоштовна передача представникам

Збройних сил України 920 примірників книги «Роздуми про Україну» українського публіциста Романа Рахманного (Канада). Це видання було особливо важливим, оскільки допомагало читачеві збагнути «мужній опір шаленій кампанії радянської пропаганди, що проходила під гаслом боротьби так званого «українського буржуазного націоналізму» [9, с. 15]. Отримавши в подарунок цю книжку, військові підкреслили надзвичайну важливість долучення до національної культурної спадщини для зміцнення національного духу війська.

Створення Центральної освітянської бібліотеки було необхідним етапом на шляху заснування всеукраїнської галузевої книгозбірні вищого рівня – Державної науково-педагогічної бібліотеки України НАПН України – комунікативно-інформаційного центру освітянської галузі України. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.1999 р № 2018 фонд ЦОБ було передано до новоствореної Державної науково-педагогічної бібліотеки України (ДНПБ України) [2, с. 162].

У 2000 р. на базі Центральної освітянської бібліотеки було створено філію ДНПБ України.

Чимало книг подаровано Бібліотеці ученими, педагогами, відомими українськими письменниками: Д. Гуменною, письменницею (США), Т. Гунчаком, професором Радгерського університету (США), С. Олійником доктором політології, полковник армії США (у відставці).

Раритетні видання з фонду філії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, успадковані від заснованої у 1923 р. профспілкової педагогічної бібліотеки при Київському будинку працівників освіти (1922 р.). Штамп бібліотеки є підтвердженням власності цих документів профспілкової бібліотеки спілки Робос. Ці унікальні книжки увійшли до колекції рідкісних і цінних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, стали науковим об'єктом і національним надбанням (свідоцтво, видане Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України № 82 від 19.02.2009 р.). Видання розміщені за українсько-російським алфавітом авторів та назв праць.

Висновки

Отже, аналіз матеріалів про діяльність Центральної освітянської бібліотеки дає підстави стверджувати, що вона мала важливе значення в удосконаленні інформаційної структури освітянського простору України. Це був інформаційно-бібліотечний центр, який започаткував цілеспрямований комплекс сервісних інформаційних та методичних послуг для освітян, удосконалив та урізноманітнив форми бібліотечного обслуговування відповідно до інформаційних потреб учителів та школярів. ЦОБ відіграла певну перехідну роль на шляху до створення провідної бібліотеки освітянської галузі – Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Список використаних джерел

1. Криворотько А. «Мазепа – не зрадник. А чи герой?» / А. Криворотько // Літ. Україна. – 1998. – 26 берез. (№ 12). – С. 3.

2. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.1999 р. № 2018 // Законодавство – бібліотекам України : довід. вид. / Нац. парлам. б-ка України. – Київ, 2000. – Вип. 1 : Загальні засади діяльності бібліотек. – С. 162.

3. Рогова П. І. Бібліотека – освітянам України / Павла Рогова // Освіта. – 1994. – 30 берез. (№ 23/24). – С. 15.

4. Рогова П. І. Бібліотека – повітря освіти / Павла Рогова // Завуч. – 1999. – Квіт. (№ 12). – С. 4–5.

5. Рогова П. І. Бібліотечно-інформаційне обслуговування освітян спеціалізованими фондами педагогічних бібліотек. Історичні тенденції / Павла Іванівна Рогова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2002. – № 9. – С. 25–37.

6. Рогова П. І. Де розум і душа черпають сили : від профспілк. пед. б-ки Будинку вчителя до Держ. наук.-пед. / Павла Рогова // Освіта. – 2002. – 2–9 жовт. (№ 47). – С. 13.

7. Рогова П. І. Шість років з історії Центральної освітянської бібліотеки (1993–1999) / П. І. Рогова // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2006. – С. 146–157.

8. Тетерівський В. Центр, якого бракувало / Віктор Тетерівський // Освіта. – 1995. – 1 листоп. (№ 44). – С. 2.

9. Українську книгу – захисникам Батьківщини // Укр. слово. – 1998. – 3 груд. – С. 15.

Y. M. Nikolaienko,

Researcher scientist, Department of Scientific and Document Support, Sociocultural Activity and International Contacts, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Formation and development of the Central Educational Library in the structure of the Ministry of Education of the UkrSSR as the leading educational library (1922-1999)

The study states a significant factual material on the history of the formation of the Central Education Library, the main directions of the library's work in the information sphere are described.

Key words: *Central educational library, special pedagogical libraries, informational and methodological support of educators.*

Надійшла до редакції 31.10.2018 року